

Онза болуушкун СУГ ХАЛАПТАРЫ

Суг болгаш от-биле каян-даа башташтып болбас. Шылтаттыган бо шынны юккү бүрүзү кончут эки билер. Эрткен кыш кылын харлыг болган, ылаңгыя ыңдыг улут хар каян-даа турбаан. Үер бооп болур дугайында чугаа чоруп турган, ыңчалзак спецалистерини чугаалап турганы-биле алырга, час соок, час орай дүжөр болгаш тайгага хар оожум эрир боор деп чугаалажып турганнар. Ыңчангаш кандыг-даа үер болбас, ыңдыг айыл турбас дикши турган.

ТР-ниң Чазак үерге баш удур белеткенген дээрзин чөптү-биле чугаалап каалы, ыңчалзак сугнуң деңгели бүгү-ле манаашкыннары ажа берген: 1961 чылдың апрель 20-де Бик-Хемге суг 682 сантиметр чедир көдүрүлгөн. Дөртөн чыл эрткен. Май 21-де 16 шакта ол демдек 15 сантиметр четкен. Иркутск областа болган үер-халатты телевизордан улут харадал-биле көрдүвүс. Харын-даа биске ыңдыг үер болбас боор деп болган турган болгай бис. Ол ыңдыг эвес болган. Енисейниң бажынга динирээшкөөгү чыгар болгаш даглардан саарлып баткан суглар хем-чөгөштерини эриң апкан. Кижиниң юкер суг хенертен анаа айылдыг болуп дигрелмип келген. Оон боралгак агымы орууга таварышкан ыштарны укур шаап, бажыңнарны ишти-даштын долуп келгеш, сад-огород уастоктарын хоме алкан.

ТР-ниң Президентиниң Ш. Д. Ооржак май 19-та Москвадан укуп келгеш, 28 градус изигден тайганын хары эрип бадпч эгелзэн дээрзин дораан-на биллп алган. Биче Енисейниң бажындан Каа-Хем кожуунуң талазынче суг дигрелип баткан, харын-даа 70 см. көдүрүлгөн. Онза болуушкуннар талазы-биле комиссийаны аялы организастаттыган, ону ТР-ниң Чазак Баштыңының оралакчызы В. П. Николаева удурткан. Шериг-оол Дизижикивич боду үер алган хөй-хөй уастоктарга барып четкеш, кижилер-биле ужуражып чугаалашкан. Май 20-де яамалар болгаш ведомстволар удур-тукчулары-биле хуралды ол эрттирген. Республикада хемнерин дажааны-биле холбаш-тыр онза байдалды сагындырган талазы-биле сонгаарлап болбас хемчеглерни боттан-чыра — оон темазы ол болган. Дача сезонуңуң даштанар хүнү турза-даа, алгы заводунуң девискээринде кудумчуга үрмек сай-даштарны төктүргөн.

Ийи экскаватор сай-даштарны чүдүрүп турда, сес самосвал херек черлеринче ону сеертп турган. Ол үеде эң бергеден черлерден кижилерни өскээр көжүрүп турган. Малосенская кудумчузундан, "Орбита" станция девискээринден № 11 школаже 75 кижини көжүргөн, оларның иштинде 32 бичи урулгар бар. Пограничная кудумчузундан чеди кижини база көжүргөн. Суг алган алгы заводунуң девискээринен чурттакчыларны №14 школаже шилчткен. ТР-ниң ИХА-зынын ОШАЧКИ-ниң болгаш өске-даа кезектерин ажилдакчылар хоорайны сугга алыска кудумчуларын шимчээшкенин кызыгаарла-лаар талазы-биле немелде хайгааралдарны организастап, үер бооп болурунун айылынын дугайын чурттакчыларга сагындырган. Ус хемге — М-54 федералдыг оруктун 643 километринге — эриктини быжылгаар ажилдарны чоруткан. Ак-Довурак — Абаза оруунун суг алган чамдык уастоктарын септэн. ТР-ниң Президентизинге хуралга чугаа шынгыг болган. Хамааты камгалал болгаш онза байдалдар херектерини талазы-биле комитети үер болур дугайында сагын-дырыглар талазы-биле хемчеглерни чуртта-кчы чонга четпес чоруткан. ТР-ниң Оттүрлар чүүл, энергетика болгаш транспорт яамызы транспорт будуртугелерин аялы дээштик организастаан. Яамалар болгаш ведом-стволар хондур ажилдаар дежурныйлааш-кыннары база организастаан. Чөвүлүп ху-ралдын түннелдерини талазы-биле прото-колду тургускан. Когарааннарга дуза чедирер болгаш үер-биле демисел талазы-биле то-даргай хемчеглерни ында айткан.

Эриктини быжылгаар талазы-биле ажил-дарга контролду боттандырар талазы-биле ажилчын бөлүктү тургускан. Ону Е. Л. Осерд-

цов биле О. С. Седен олар удурткан. ТР-ниң ИХА-зы көшкөн кижилериниң эт-хөргөзүн камгалаар талазы-биле немелде хайгаарал-дарны тургузар болган. Оруктарын болгаш көжүртүлгөни септелгени хандырбышаан, "Тываавтор" будуртугелери дүн-хүн дивейн дежурныйлаарлар. ТР-ниң Кадик камгалал болгаш Садыг яамалары үер девискээрлерин-де чурттакчы чонга эм аймаан болгаш аш-чөм продуктуларын курлаавырларын тургузар.

Май 21-де Шериг-оол Дизижикивич бо-дунуң ажилдаар хүнүн онза болуушкун ду-гайында чугаа-биле база катап эгелзэн. Кызыл хоорай девискээринде Енисейде сугнуң деңгели 695 сантиметр четкен дээрзи Аппарат хуралында билдинген. Май 18-тен 21-ге чедир суг ында 256 сантиметр көдүрүлгөн. Ол көргүзүп Тоора-Хемде 119, Севиде — 260, Са-рыг-Септе — 156 сантиметр болган. Оон-биле чергелештир метеобаланы өөрүнчүт эвес медээлерни берип турар. Чул диезе рес-публикага болгаш Кызылга секундада 20-ден 25 метр чедир, күштели бергенде — 30 метр чедир хат болур деп дыңдаптыр турар. Оон тү-нелде чаашкынар болгаш долу болур. Ол чорук агаарың температурасын 5 градуска чедир соодуптар. Ыңчан харын эрири оожумнаар, ыңчалзак чаашкынар Ени-сейге сугнуң деңгелин бедидип болур.

Май 21-ниң дүшү эвинде Тываның бүгү-ле булуңнарында өөрүнчүт эвес медээлер келгилзэн. Тоора-Хемде болгаш Сыстыг-Хемде хөй-хөй бажыңнары суг алган. Ылангыя Сыстыг-Хемде магазини суг шуут алган. Оттук-Даш болгаш Баян-Колду суг алган. Дерзиг-Аксинда шкоаның котель-назын суг алган. № 7 саччылар ниитилегини чамдызын база суг алган. Донмас-Сугда бажыңнар кышталарыга кижилер олургу-лаан. Бо дугайында чугаа В. П. Николаевага штаб хуралында болган. Чедери берге черлерге аш-чөм продуктулары чедирер дугайында, техника дугайында, кижилерин амы-тынын алыр дугайында чугаа болган. Курсанэпидхайгаралдын "ТР-де төвүңү кол эмчизи И. М. Ооржактын дилээ анаа илерет-тинген. Любовь Маадыр-ооловна сугну хай-ыңдырып ижерин кызылчыларга сүмелзэн, чүте диезе соок-даа, изиг даа суг шынар та-лазы-биле стандартрга дүшүшпөй турар деп, ол чугаалаан. Кежээтиги № 11, 12 болгаш 14 школаларга үерден когараан 200 аягыг кижини көжүргөн, оларның барык хөй кези-ни бичи урулгар.

Ол хүн 17 шакта суг халавы-биле демиселди сайгарыштырган ТР-ниң Президентини Ш. Д. Ооржак чөвүлүп хуралга кылган.

Чөвүлүп хуралдан отчетту дараазында номерден номчуур силер.

Басилий КРИВИК.

Социал ажилдакчының хүнүн байырлаар дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗААНЫН ДОКТААЛЫ

2001 чылдың апрель 28 №506 Кызыл хоорай

Россия Федерациязынын Президентиниң "Социал ажилдакчының хүнүн дугайында" 2000 чылдың ок-тябрь 27-де № 1796 Чар-лыгында дүшүрт Тыва Рес-публиканын Чазанын док-таалыгы болза:

1. 2001 чылдың июль 8-те Кызыл хоорайга Социал ажилдакчының хүнүн тураскааткан байырлыг ху-ралды эрттирер.

2. Социал ажилдакчы-ның хүнүн байырлаар та-лазы-биле хемчеглер планын бадлаар (кожуп каан).

3. Тыва Республиканын Куш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызы Россия Федерациязынын болгаш Тыва Республиканын күрүне база Чазак шаандаларына социал ажилдакчыларны кижирер.

4. Кожуунарыны, Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорай-ларны чыгарга даргала-рынга чурттакчы чонун социал камгалал органыгарга практиктик дуза болгаш саң-хөө талазы-биле деткимче көргүзерин сүмелээр, социал ажилдакчылар-биле ужуражылгаларны чорудар.

5. Чурттаар оран-саваны баш бурунгаар хуваар та-лазы-биле Тыва Республика-нын Чазак комиссийы (Ба-йыр-оол) социал ажилдак-чыларын чурттаар оран-сава талазы-биле эң-не бергенде турар кезээне бээр кылдыр кавартиралары Тыва Рес-публиканын Куш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызыга ан-гылаар дугайында айтырыгы өөренип көөр.

6. Тыва Республиканын Куш-ажыл болгаш социал хөг-жүлдө яамызы массалыг ин-формация чепсектери-биле кады социал камгалал ор-ганынарыны эң эки кижилерини, оларның айтырыг-ларын болгаш чедимши-нерин дугайында тематик-ти дамчыдыгларын радио-га база телевидениеге, ма-териалдары солуннарга парлаар.

7. Тыва Республиканын Саң-хөө яамызы яамыны хоочуннары, эң эки кижилерини шаңнаары-биле Тыва Республиканын Президен-тинин курлаавыр фондузун-дан 32 муң рубльды Тыва Республиканын Куш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызыга ан-гылаар.

8. Во доктаалдын күүсел-дези дээш контролду Тыва Республиканын Чазак Аппа-радын Социал хөгжүлдө де-партаментизинге дагыыр.

Ш. ООРЖАК.

ИДЕГЕЛИМ УЛУГ

ТР-ниң Президентини Ш. Д. Ооржактын "Тыва даг-дугу" комбинатында хамаарыштыр ажилын бизнесте материалды "Шын" солундан таныштым.

Даг-дугунун будуртугелзиз катат тургузарынын план-те-левиленин кылдып эгелзэн чорду. Президент Ш. Д. Оор-жак РФ-тиң Чазанын чедип тургаш, "Тыва даг-дугу" ком-бинатында катат тургузуп шы-даарыга идегээр мен. Оон өске орта ким-даа дузаалп шыдаас деп санаар мен. 1964 чылдан 1986 чылдарда "Тыва даг-дугу" комбинатында 21 чыл ажилдаан болгаш ажил-дыг уг-штин билер мен. 13 улуг экскаватор турган, ам чүте чангыс экскаватор руда чүдүрүп турар. Рудник карьер-де шимчээр чүе чок. Ол карьер ам удаас төнер. Руд-никке турган 30 килограммдан 30 тонна чедир деңгизил даг өөрүмээр дериг-херексел-дер чок. Дагны өөрүмээш, буза тевиеспес чүе болза, оон чүе-даа ал шыдаас. Даг буза телсир частыр бүдүмөл бир утда 20 тонна херек. Ол безин берге.

Моон мурунда "Тыва даг-дугу" комбинатын удуртуп турган Парамзин кижжи дикши эмнээр херекселден эгел-зэш, улуг экскаватор дит-теринге чедир үлтеп-тоннап алпарган. Ажилчылар шуга-гап туруп калган. Эң сөөлүндө Казакстандан Наумовту эдеричилери-биле катал чалап экелген. Оон шалыны 8 муң рубль. Ол комбинаты сегидип-даа шыдаван. Улут фабриканы даштындан көөр-ге, чаржыңдыг-дыр.

Ыңчалзак-даа бистин Пре-зидентизин комбинаты катал ажилдадыптар дээрзинге идегелим улуг.

Самбуу КУУЛАР. Куш-ажылдын хоочуну.

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелзэн

№59 (16364)

2001 чылдың май 22, вторник

Ат салган шагы 21.40

Садар өртөө 3 рубль.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ ДУЖУНДА УЛУГ-ХЕМ БОДУНУН АНААДА ДЕННЕЛИНДЕН 6 МЕТР 86 СМ. КӨДҮРЛҮП КЕЛГЕН. ХООРАЙНЫН СОҢГУ ТАЛАЗЫНДА АЛГЫ ЗАВОДУНУН ЧООГУНДА ДЕВИСКЭЭРЛЕРДЕ КЕЗЕК БАЖЫҢНАРНЫ, УЛУГ-ХЕМНИН ОЛ-БО ТАЛААРЫНДА ДАЧАЛАРНЫ СУГ ХӨМЕ АЛГАН.

ТОЖУ, КЫЗЫЛ, ТЕС-ХЕМ, БАРЫН-ХЕМЧИК, СУГ-ХӨЛ, БАЙ-ТАЙГА КОЖУУННАРДА БАЗА КЫЗЫЛ ХООРАЙДА ОНЗА БАЙДАЛДАРНЫ ЧАРЛААН.

ҮЕР, АҢАА УДУР ХЕМЧЕГЛЕР ШТАБ ТУРГУСТУНГАН

Сөөлгү үеде республика-ны девискээринге доктаамал чыстап турганындан база дүргени-биле чылып эгелзэн-динден тайганың улуг хары эрип, хемнер дажып, аргы-жылганын автоооруктарында нарын байдал тургустунуп эгелзэн. Орта хамаарыштыр республиканың ниити ажил-далдын автоооруктар эргеле-ти додаргай хемчеглерни баш удур ап эгелзэн. ТР-ниң "Тыва автооорук" эргелелине үерге улур болгаш үер үезинде үрегдеттинген автоооруктары дүрген кылыр талазы-биле штаб тургустунган. Ону "Тыва автооорук" эргелелини на-чалыгы С. С. Санаа боду удуртуп турар.

Саяның автоооруктарында элзэн нарын байдал тургусту-нуп турар. Устун көвүрүлгөн кыры-биле суг ажыг ага бер-ген, ыңчалза-даа хүндүс ма-шиналар кежип турар. Ол көвүрүлгө дүне машиналар артыкшыг-хооран. Тураннын орук-септелге-тудат эргеле-лини ажилчыларны 642, 643-кү километрлерде үрегтен ав-тоооруктары кылып эгелзэн. 638 ки километрде эрги кө-вүртү-биле машиналарын ар-гыжарын чорудуп эгелзэн.

Ак-Довурак — Абаза ары-зында автоооруктарда байдал дүвренчиг. Бо оруктарда док-таамал чаашкын чаап ту-рарындан тайга хемнерини суу хүнүн-не улгадып кел чыдар. Ол оруктун 260-гы ки-лометринде Горелый көвү-рүңдө нарын байдал тургус-тунуп келген. Ында Абазаның орук-септелге-тудат эргеле-лини ажилчыларны доктаа-мал ажилдап, болдунар-ла хемчеглерни ап эгелзэн. Ак-Довурак — Абаза оруунун 61, 63, 70-ки километрлеринде байдал база бергедеп турар. Автоооруктун бо уастогун харышпал турар Ак-Довурак-тын орук-септелге-тудат эргеле-ти додаргай хемчеглерни ап эгелзэн.

Республиканың ишти ки оруктарында байдал база дү-вренчиг. Тээли — Кызыл-Ду-арында көвүрүгнү суг алы-рынын кырында келген. Сүт-Хөл кожуунун девискээрин-де берге байдал тургустунуп турар. Суг-Аксы — Ишкин аразында автоооруктун 5-ки километрлерде орукту суг алпарган. Аргыкылга үзүл-ген. Кызыл — Сарыг-Сеп аразынын автоооруктун 62-ки километрлерде суг орук дам-

чыштыр агып чыдар. Хем суу-нун дажааны биле республи-ка иштинде паромнар ажил-давын турар.

Май 21-де берген агаар ме-дээзи-биле алырга, чылыг 25 градус чедер болгаш чамдык кожуунарга улут чаашкын бо-лурун дамчыткан. Улут-Хемниң суу чангыс дүне бир метр че-дир көдүрүп турарын ол та-лазы-биле специалистер тода-раткан. Чөөн-Хемчик, Улут-Хем, Танды кожуунарнын девискээринде автоооруктарда байдал база нарышпал турар.

Тыва чонунуң серемчиде хора чок деп сөзү бар болгай, суг оруунда турар чуртта-кчылыг суурларга, көвүртлө-ргө озал-ондак болу берги дег айылдыг автоооруктары ко-жуун, суму чагыргалары тус-чере турар орук-септелге-тудат эргелелини кыр-жилгези-биле доктаамал де-журныйлаашкынын органи-застан, сонгаарлап болбас тодаргай хемчеглерни алыры негеттинип келген. Кожуун, суму деңгелинде чедир үерге улур ажилдаар штабтары да-рый тургузуп, кылыр ажил-дарнын план хемчеглерин ажилдап кылыры чутула.

Сергей ХЕРТЕК.

Үе болгаш тудуг

БАЗА КАТАП АЖЫЛДАП ЭГЕЛЕДИВИС

Чээрбиги чүс чылдың сөөлгү чылы Тываның тудуг-жур-ларында дүжүктүр чыл болган дивизиссе, частырыг болбас. Каян улут Россияга экономикалык реформа дээр шим-чээшкөн калбарып, кризис экономиказының бүтү алы-ларын хаара туду бээрге, 1992 чылдан эгелзэш Тыва Рес-публиканын девискээринге тудат ажилы шуут туруп алган. Элзэн каш чылдар иштинде тудат ажилы чоруттунмайн турганында тудугтун дыка хөй, эң-не шынарыг калдары боттарынын кол мергежилин солуп, өскээр ажилдап чорур укурга таварышканнар.

Эрткен чылын бир-ле дугаар тудуг комплекзиниң бүгү структуралары ажилдап эгелзэн. 2000 чылда капитал тудугже инвестицияларны ниити хемчээли 278,4 млн. рубльди тургускан, оон иштинде чүте тудуг-монтаж ажилдарыга 135 млн. рубльди шимчээшпел алган. Оон мурунда чылдарга деңгээрге, кожууннарда объектилер-ниң акмалдарынын шыныккан хемчээли каш катал өскөн.

2000 чылда Тыва Республиканын Чазанын кызык-мал ажилчыны түннелде, чедир кылдынынан тудугтарга ажал тудуп, ону ажилгалга коюор талазы-биле тодаргай ажилдап кылдырган. Бо талазы-биле чангыс тодаргай чөкөккө доктап көрейи. Кызыл хоорайда "Коопсулуги" деп кызыгаарлаттыган харыскалгалыг ниитилелдин чыгине директору Ортун-оол Павлович БИЧЕ-КЫСТАН бодунун коллективиниң эрткен чылда канчаар ажилдаанын кысказы-биле чугаалап бээрин дилемиз:

В. Ангир-оолдун, мастер Д. Черил-ондун, килдиз дар-газы У. Монгуштун улур-тулгалы-биле 38 ажилчынар ол тудугту дооскан.

Ол ышкаш Улут-Хем

2000 чылдан эгелзеп база катап ажилдап эгелдизис, ол биске улут өөрүшкү болган. Республика деңгелин ийи улут тудугну ажилгалга киридыс. Тывага бир дугаар "Бүрүктөр эмнээр" төп эмнелгенин тудуун доозуп, ажилгалга киридыс.

кожуунун Ша-гаан-Арыг хоорайга 60 аал ишти чурттаар 5 кат чур-талга бажынын база үезинде ажилгалга кирип, Чаа чыл-дын будуңуңда 60 өг-бүлени чурттаар чери-биле хандыр-дыс. Шагаан-Арыг хоорай-нын 100 хире ажилчына-ры ажилга хаара тудуп, ажил-биле хандырдыс. Ол тудугга ниитизи-биле 6500 рубльдиң тудуг-монтаж ажил-дары шимчээшпел алдыган. Шагаан-Арыг хоорайнын тудугта даргазы В. Сербге, кожуун чыгаргызынын дар-газы В. Пюрюна, чуртталга-коммунал ажил-агыйнын удуртукчулары дээш, ачы-даа чедирген удуртукчуларга

ажылдар-ла хөй. Кончук-ла чай чок ажилдап турган. Келген херээмин чугаалаарымга, ажил-чыларны бичи тарашкыш, ол дораан-на хүлээп алды. Оон-на кижиниң кижизиг мезу-шынарын, биче сет-килдин дораан-на эскерип кагдым. Үр өвөс чугаа калын-да ол дораан-на шуптузун чу-гаалп берди.

Ол боду бүгү назынында тудугта ажилдап келген. Кы-зыл хоорайда болгаш кожуун-нарда ыглан тургуларны бай-кевей. Тудуг чорбайн каар болза, ыгтуз келбес кижиниң бирээзи деп эскерген мен. Кызыл хоорайда дыка хөй тудуг оргнациялары дүш-кен-не болгай, олар колдуу эг-

хөргөзүн үлежип алпарган. Ортун-оол Павлович 8 чыл иштинде тудуг кылбаан-даа болза, ол тудуг органи-зациязынын кол хөргөзүни камгалат ап шыдаан. Берге үеде кол салдынаан, келир өже бурунгаар көрүштү ажилдап чоран кижидир ийи. Оон ачызында 60 хүнде 150 аягыг ажилчылар ажил-даар алгалып болган.

Кызылдан барып Шагаан-Арыгга тудуг кылыры амыр эвес айтырыгларын бирээзи болган. Ажилчыларны боду баштап алгаш, прораб А. Ири-гил-биле Шагаан-Арыгга хон-дур-дундур ажилдап турган-нар. Тудугчуларын ажилын-га бергелер турган-даа болза, тура дүшээнер. Ажилчы-лардан С. Кулар, С. Монгуш, А. Доржу, О. Раиса, М. Урана ба-гай эвес ажилдап, өскөлөргө үлөргө чөккөн көргүскенер.

Бо хүндерде "Коопсулуги" кызыгаарлаттыган харыс-салгалыг ниитилелдин ажил-чынары Шагаан-Арыг хоорайда 68 квартиралыг бажынын тудуун кылып эгелй бергенер. Олар 60 бажыны бо чылдың күстен бээр ажилгалга кири-тирер оорулганы са-лып туралар. Ортун-оол Павловичниң чугаазы-биле алырга, тудуг ака-зы чедип кээрге, Кызыл хоорайга тудат тудугтарын тендер конкурзунага киржир күзелин илердип оар кижжи болду.

Тудуг ажилына бергелер турбайн канчаар, моон му-рунда турган өртөктер шупту эскерилген, тудат матери-алдарында ажилчыларнын ажилдаан телевириге чедир будулгаазынаар хөй. Шаан-дагы ышкаш номдан көргөш, бижип каар чүе кайда боор. Оон-биле чергелештир тудат оргнацияларынның техни-казы эргисирзэн. Алызында тудугта ажилдап чоран ки-жилер-ле шыдажып үнер дээрзин амыдырал баддыткан турар.

Сергей ХЕРТЕК.

ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРИНЧЕ КИРЕР АРГАЗЫ БАР

Бистин Улут-Хем кожуун-да 2000 чылда өөредилге төвү ачылганын. Ол Россия Федерациязынын Национал өөредилге институтунун ше-нолде өөредилге чери болур. Оон үндезликчи Марга-рита Николаевна Монгуш.

Өөредилге төвүнүн баа-зазында 10-гу класскыларга эртем угланышкыныг болгаш дээди өөредилге черлеринче кирер белеткек ажилын чорудуп турар. Төп-те хоорай школаларыны 1-ги болгаш дээди категори-нын башкылары ажилдап турар. Англи дил, информатика, психология, экономика дээр ышкы эртемнер бар.

Бо төптүн бүт кырынга турарына ТР-ниң Өөредил-ге яамызы, Улут-Хем кожуун чагырыкчызы В. К. Пюрюна улут дузаны көргүскөн. Амгы үеде ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржак техниктиг херексел садары-биле 100 муң рубль-биле дузалаарын аазаан.

2000 чылда Санкт-Пете-бургтун Сонгу чүк академия-зы-биле кожуунга ховар мер-гежилдерге ажилдакчылар белеткээри-биле 10 олутту керээ эзууга чарган. Өске өөредилге черлери-биле ба-за керээ чарар деп планнаан.

Бис, ааа-иелер, сеткили-вис ханызында бо эгелзеш-кенин дедик, улам хөгжүп сайзырамын деп күзеп тур бис. Бо өөредилге черинге бистин уругларымыс ханы билигин ап, дээди өөредилге черинче кирер быжыг бе-леткедип алыр болгаш дээди эртемни чедип алыр аргазы бар бооп турар. Ыңчангаш бис өөрүшкү-биле бистин уругларымыска өөренириге чогумчалыг байдалды, бы-жыг билигин берип турары дээш төптүн директору М. Н. Монгушка болгаш кол-лективке өөрүп четтирге-никти илердип тур бис. Ада-иелер мурунундан Галина ДАДАР-ООЛ.

Тыва Республиканың хоойлулары

“Тыва Республиканың бюджетиниң бөлүктээшкенин дугайында”
Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кириер дугайында

Дээди Хурал 2001 чылдың апрель 26-да хүлээп алган

1 чүүл. Тыва Республиканың 2000 чылдың февраль 9-та № 413 Хоойлузунга өскерилгелерин болгаш немелделерин дараазында эдилге-биле бижээш, кириер:

“Тыва Республиканың бюджетиниң бөлүктээшкенин дугайында” Тыва Республиканың Хоойлузунга

1 чүүл. Тыва Республиканың бюджетиниң бөлүктээшкени болза, Тыва Республиканың бюджеттериниң орулгаларының болгаш чарыгдалдарының, а ол ышкаш ук бюджеттериниң карылгаларын ашкандырышканын кирер дестериниң бөлүктээшкени болуп турар, бюджеттер телевиделдерин тургузарда база бүтү деңгелдерин бюджеттериниң күүсепирде ажылгаар, Тыва Республиканың бюджет системанын бюджеттериниң көргүзүлгелериниң шүүшүгүлүгезин хандырып турар.

Тыва Республиканың бюджетиниң бөлүктээшкени: Тыва Республиканың бюджеттериниң орулгаларының бөлүктээшкени;

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкени;

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының экономикаг бөлүктээшкени;

Тыва Республиканың бюджеттериниң карылгаларын иштиги ашкандырышканын кирер дестериниң бөлүктээшкени; Тыва Республиканың күрүнениң иштиги өрелериниң хевирлерин болгаш муниципалитет ерезиниң хевирлериниң бөлүктээшкени;

республика бюджетиниң чарыгдалдарының ведомство бөлүктээшкени кириштирил турар.

Тыва Республиканың бюджетиниң чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкени; Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының экономикаг бөлүктээшкени;

Тыва Республиканың бюджеттериниң карылгаларын иштиги ашкандырышканын кирер дестериниң бөлүктээшкени; Тыва Республиканың күрүнениң иштиги өрелериниң хевирлерин болгаш муниципалитет ерезиниң хевирлериниң бөлүктээшкенин кезээне чангыс аай болуп болгаш бюджеттерини тургузарда, бадылаарда база күүсепирде ажылгаарының турар.

Тус черин бот-башкарылганын төлөөлөкчи органның хамаарышкан бюджеттерин бадылап турар, Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың бюджет бөлүктээшкенин тургузарының принциптерин база чангыс аай болуп турар хажыт-пайн, нийти чүүлдерин болгаш чарыгдалдарының кезээне бюджет бөлүктээшкенин объективтерин моон сонгаар кезектер аайы-биле бирден бирээ чокка тодарайдыр эргелиг.

2 чүүл. Тыва Республиканың бюджеттериниң орулгаларының квалификациязы болза, Тыва Республиканың бюджеттериниң орулгаларының бөлүк кезээ болуп турар болгаш Тыва Республиканың бюджеттериниң орулгаларын тургузарының кирер дестерин тодарайдыр турар, Россия Федерациязының база Тыва Республиканың хоойлужудулга актыларына үндөшлөттүгү турар.

Тыва Республиканың бюджеттериниң орулгаларының бөлүктээшкени бөлүктөргө, иштиги бөлүктөргө, чүүлдерге болгаш иштиги чүүлдерге чардынып турар.

3 чүүл. Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкени болза, Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының бөлүк болуп турар болгаш Тыва Республиканың күрүнениң эрге-чагырга органның кол-кол хүлээлгелерин күүсепирде, оон иштинде Россия Федерациязының күрүнени эрге-чагырга органның база Тыва Республиканың күрүнени эрге-чагырга органның хүлээп алганы нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын боттадырышканын ашкандырышканын, тус черин бот-башкарылга органның дамычыдып берип турары, күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин боттадырышканын ашкандырышканын утлаарын көрүп турар.

Тыва Республиканың бюджеттериниң орулгаларының бөлүктээшкени бөлүктөргө, иштиги бөлүктөргө, чүүлдерге болгаш иштиги чүүлдерге чардынып турар.

4 чүүл. Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкенин бирги деңгел болза, Тыва Республиканың күрүнени эрге-чагырга органның хүлээлгелерин күүсепирде бюджеттин акша-хөреңгилерин чарыгдалдары тодарайдыр турар кезектер болуп турар.

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкенин ийги деңгел болза, Тыва Республиканың күрүнени эрге-чагырга органның хүлээлгелерин күүсепирде бюджеттин акша-хөреңгилериниң утлаанышканын тодарайдыр айттыр иштиги кезектери болуп турар.

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкенин ийги деңгел болза, Тыва Республиканың күрүнени эрге-чагырга органның хүлээлгелерин күүсепирде бюджеттин акша-хөреңгилериниң утлаанышканын тодарайдыр айттыр иштиги кезектери болуп турар.

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкенин ийги деңгел болза, Тыва Республиканың күрүнени эрге-чагырга органның хүлээлгелерин күүсепирде бюджеттин акша-хөреңгилериниң утлаанышканын тодарайдыр айттыр иштиги кезектери болуп турар.

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкенин ийги деңгел болза, Тыва Республиканың күрүнени эрге-чагырга органның хүлээлгелерин күүсепирде бюджеттин акша-хөреңгилериниң утлаанышканын тодарайдыр айттыр иштиги кезектери болуп турар.

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкенин ийги деңгел болза, Тыва Республиканың күрүнени эрге-чагырга органның хүлээлгелерин күүсепирде бюджеттин акша-хөреңгилериниң утлаанышканын тодарайдыр айттыр иштиги кезектери болуп турар.

“Муниципалитеттин соңгулдалыг албан-дужаалдарында база муниципалитет албан-ажылының муниципалитет албан-ажылының дугайында” Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилге кириер дугайында

Дээди Хурал 2001 чылдың апрель 27-де хүлээп алган

1 чүүл. “Муниципалитеттин соңгулдалыг албан-дужаалдарында база муниципалитет албан-ажылының муниципалитет албан-ажылының дугайында” Тыва Республиканың 1999 чылдың май 25-те № 236 Хоойлузунга дараазында өскерилгелер кириер:

12-ги чүүлү дараазында эдилге-биле бижир:

“12 чүүл. Албан-дужаал шалыңдарын төлээр-биле шилчидип турар акша-хөреңгилерин түндүк аякыр тус черин бот-башкарылга органның ажил төлөв-риниң фонддарында муниципалитет албан-хаакчы-тарын акша-шалыңын бо Хоойлу-биле көрдүгөн акша-шалыңын төлээр ханды-ры-биле оларны төлээр акша-хөреңгилерин (чылда санааны-биле):

мергежил чадазы дээш ай санында немелде төлөвирин — албан-дужаал шалыңының дөрт хемчээли-биле;

кой чылдарда ажилдааны дээш ай санында немелде төлөвирин — албан-дужаал шалыңының үш дакпыр хемчээли-биле;

муниципалитет албан-ажылының онзагай байдалы дээш ай санында немелде төлөвирин — албан-дужаал шалыңының ийи чартык дакпыр хемчээли-биле;

ажылдын түнели-биле шаңналдары — албан-дужаал шалыңының үш дакпыр хемчээли-биле;

материалдыг дузаны — албан-дужаал шалыңының ийи хемчээли-биле төлээрин доктадыр.

Муниципалитеттин соңгулдалыг албан-дужаалдарында ажилдап турар юсти-лерин ажил төлөвириниң

дарының функционалдыг бөлүктээшкенин дөртүк деңгелин тургузуп турар болгаш айткан бюджеттериниң чарыгдалдарының тускай сорулгалыг чүүлдериниң хемчээли-биле ашкандырышканын утлаанышканын тодарайдыр айттыр турар.

4 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетиниң чарыгдалдарының ведомство аайы-биле бөлүктээшкени Тыва Республиканың республика бюджетиниң чарыгдалдарының бөлүк кезээ болуп турар болгаш Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөреңгилериниң кол-кол башкарыкчыларының талазы-биле бюджеттин акша-хөреңгилериниң хуваалдазын көргүзүп турар.

Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөреңгилериниң кол-кол башкарыкчыларының даңзын республика бюджетиниң чарыгдалдарының ведомство талазы-биле структуразына хамаарышкан саң-хөө чылында Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында Тыва Республиканың Хоойлузунга

Тыва Республиканың күүсөкчи эрге-чагырга органның чаа тургузуп турар, чок болза ажилдап турарларын эде организа-таан тааварылгаларда, Тыва Республиканың Чааза Тыва Республиканың республика бюджетиниң чарыгдалдарының ведомство аайы-биле бөлүктээшкенин хамаарышкан саң-хөө чылында Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында Тыва Республиканың Хоойлузунга доктадыр айткан чурум-биле өскерилгелер кириер эргелиг.

Тус чер бюджеттериниң чарыгдалдарының ведомство аайы-биле бөлүктээшкени болза, тус чер бюджеттериниң чарыгдалдарының бөлүк кезээ болуп турар тус черин бот-башкарылга органның системанын организа-таастары-биле дүштүр тус чер бюджеттериниң акша-хөреңгилериниң кол-кол башкарыкчыларының талазы-биле бюджеттин акшалан-дырышканын хуваалдазын көргүзүп турар болгаш тус черин бот-башкарылга органның төлөөлөкчи органның шийтирилери-биле бадылаар.

5 чүүл. Тыва Республиканың бюджетиниң чарыгдалдарының экономика талазы-биле бөлүктээшкени болза, оларның экономикаг ужу-утказынын аайы-биле бо Хоойлуга № 6 капсырылга эзуаар бюджеттериниң чарыгдалдарының бөлүк кезээ болуп турар.

6 чүүл. Тыва Республиканың бюджеттериниң карылгаларының иштиги ашкандырышканын кирер дестериниң бөлүктээшкени болза, хамаарышкан бюджеттериниң карылгаларын ашкандырышканын кирер дестериниң бөлүктээшкени болза, Тыва Республиканың Чаазааның, тус черин бот-башкарылга органның киришти-ри, чээли акша-хөреңгилериниң бөлүк кезээ болуп турар.

7 чүүл. Тыва Республиканың күрүнениң иштиги ерезиниң хевирлериниң база муниципалитеттин өрелериниң хевирлериниң бөлүктээшкени болза, Тыва Республиканың Чаазааның болгаш тус черин бот-башкарылга органның өрө талазы-биле хүлээлгелериниң бөлүк кезээ болуп турар.

8 чүүл. Тыва Республиканың бюджет талазы-биле бөлүктээшкенин капсырылгалар эзуаар:

Тыва Республиканың бюджетиниң бөлүктээшкенин составын (№1 капсырылга);

Тыва Республиканың бюджеттериниң орулгаларының бөлүктээшкенин (№2 капсырылга);

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функция талазы-биле бөлүктээшкенин (№3 капсырылга);

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функция талазы-биле бөлүктээшкенин тускай сорулгалыг чүүлдериниң даңзын (№4 капсырылга);

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының функция талазы-биле бөлүктээшкенин чарыгдалдарының хевирлериниң даңзын (№5 капсырылга);

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының экономика талазы-биле бөлүктээшкенин (№6 капсырылга);

Тыва Республиканың бюджеттериниң чарыгдалдарының талазы-биле иштиги ашкандырышканын кирер дестериниң бөлүктээшкенин (№7 капсырылга);

Тыва Республиканың күрүнениң иштиги ерезиниң хевирлериниң база муниципалитет ерезиниң хевирлериниң бөлүктээшкенин (№8 капсырылга);

Тыва Республиканың республика бюджетиниң чарыгдалдарының ведомство аайы-биле бөлүктээшкенин (№9 капсырылга) эзуаар бадылаар.

9 чүүл. Тыва Республиканың бюджет талазы-биле бөлүктээшкенин составын база структуралык тодарайдыр-биле дөрт холбашпаан хамаарышканын таарыштыр көрүп турары, Тыва Республиканың Хоойлуларына ону өскерт-ип турар чүүлдер кирбес ужурул.

“Тыва Республиканың бюджет бөлүктээшкенин дугайында” Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелериниң үндүртүгү болгаш ханыш чыыр ашканды дугайында база республика бюджетиниң дугайында хоойлужудулга актыларын хүлээп алыры-биле кады кирер.

10 чүүл. Бо Хоойлу ону албан-езуу-биле парлаан хүнүн-ден күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.

Кызыл хоорай №1054

2001 чылдың май 10.

“Тыва Республиканың “Хуралдар, митингилер, чыскаалдар, бөлүү-биле негелде салырының болгаш өске-даа ажык хемчеглер дугайында” 1996 чылдың ноябрь 4-те № 434 Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың апрель 27-де хүлээп алган

1 чүүл. “Тыва Республиканың “Хуралдар, митингилер, чыскаалдар, бөлүү-биле негелде салырының болгаш өске-даа ажык хемчеглер дугайында” 1996 чылдың ноябрь 4-те № 434 Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында” 1996 чылдың ноябрь 4-те № 434 Хоойлузунга дараазында өскерилгелер кириер:

1. 1-ги чүүлүн 2-ги пунктун дараазында эдилге-биле бижир:

“Россия Федерациязының деңгелдеринде доктаамал азы кол нуруу-нда чурттап турары, Россия Федерациязының хамаатылары ажык хемчеглери хуралдар, ми-

тингилер, чыскаалдар болгаш бөлүү-биле негелде салыры киржир. Ажык хемчеглерге албадал-биле кириштирилген хоорун болгаш Россия Феде-рациязының хоойлужудул-газы-биле доктааткан хары-салга анаажыр”.

29-ку чүүлү дараазында эдилге-биле бижир:

“29 чүүл. Бо Хоойлуну хажытканы дээш харысалга Хуралдары, митинги-лерин, кудумчта чыскаал-дыр кылашажырын, чыскаал-дар болза, Россия Феде-рациязының хоойлужудул-газы-биле дүштүр харысалга анаажыр”.

25-ки чүүлү дараазында эдилге-биле бижир:

“Хамаатылар ажык хем-чеглерге өкү туразы-биле киржир. Ажык хемчеглерге албадал-биле кириштирилген хоорун болгаш Россия Феде-рациязының хоойлужудул-газы-биле доктааткан хары-салга анаажыр”.

29-ку чүүлү дараазында эдилге-биле бижир:

“29 чүүл. Бо Хоойлуну хажытканы дээш харысалга Хуралдары, митинги-лерин, кудумчта чыскаал-дыр кылашажырын, чыскаал-дар болза, Россия Феде-рациязының хоойлужудул-газы-биле дүштүр харысалга анаажыр”.

25-ки чүүлү дараазында эдилге-биле бижир:

1 чүүл. “Аар өртек-үнелиг металлдарны болгаш даштарны кызып тыварын, болбаазырадып кылырын база ажыглаарын таарыштырар дугайында” Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кириер дугайында

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Аар өртек-үнелиг металлдарны болгаш даштарны кызып тыварын, болбаазырадып кылырын база ажыглаарын таарыштырар дугайында” Тыва Республиканың Чааза айткан хамаарылгаларын күрүнeden эргелеп-баш-карарда дараазында:

Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле дүштүр чөпшээрел бээр, аар өртек-үнелиг металлдарны болгаш аар өртек-үнелиг даштарны чыдар черлерин геология талазы-биле өөр-нип көөр болгаш шинчилээр база оларны кызып тывар, болбаазырадып кылыр, ажы-лаар болгаш садып-саарар сорулга-биле чер участок-тарын ажыглаарын;

2-ги кезең “Россия Феде-рациязының хоойлужудул-газы-биле дүштүр” деп сөс-тер-биле немерээ.

9. 7-ги чүүлү ал кааптар.

10. 8-ки чүүлү 2-ги ке-зээнде “Россия Федерация-зының хоойлужудулгазы-биле

дүштүр” деп сөстөрнү не-мээр.

11. 9-ку чүүлү “чурум-би-ле” деп сөстөрнү мурнунга Россия Федерациязының Ча-заа-биле керээге дүштүр Тыва Республиканың Чааза-ның доктаадып тургузары” деп сөстөрнү ап каапкаш, “Россия Федерациязының Президентизиниң тодарайдып айттары” деп сөстер-биле солур.

12. 10-ку чүүлү “Тыва Рес-публиканың Чаазааны айттып доктаадыр өртектер-биле кылып бүдүр” деп сөстөрнү “федералдыг хоойлужудул-газы-биле делегей рыногу-нук өртектерин барымдаалп тургаш, кылып бүдүр” деп сөстер-биле солур.

13. 13-ку чүүлү ал кааптар.

14. 14-ку чүүлү 2-ги ке-зээнде “болгаш алган бүт-ле өртек-үнелиг чүүлдерин күр-үненин орулгазынга тыртар” деп сөстөрнү ап кааптар, “күш чок деп санаар” дээр сөстер-

“Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысалганы күштелдирер дугайында” “Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Дээди Хурал 2001 чылдың март 30-де хүлээп алган

1 чүүл. “Эзирек чораан кижилер орук шимчээшкенин Дүрүмүн үрээниң чамдык хевирлери дээр административтиг харысал

Эң кедилги — ногаан масса

ХӨРЗҮННҮ ЧЕМИШЧИДЕРИНИҢ АРГАЛАРЫ

Чер — көдөз ажил-агый продукциянын бүдүрер кол чөпсөк. Черни билдирет, ажалыгын ажаллаар дээр болза, оон бар бүтү күчү-күжүн билеп алыры чутула. Республиканын тарыхта шөлдеринин 70 хире хуузу сарыг хөрзүн-биле шытылган. Кургаг ховуларын үнүштеринин алдарындан тургустунган хөрзүннөрүн онзагай хевир-дир ийи. Барык бүтү хөрзүннү дөрттүн бир кезин кара хөрзүннү тарыхта шөлү болуп. Ынчангаш Тыванын тарых тарых черлеринин немелде чемишчилдер чокта, эки чаагай дүжүттү өстүрер арга-шынээ чок.

Республикага тарыхта чорудар шөлдүн хемчээли 1991 чылда 430 муң гектар турган. Көдөз ажил-агыйда тургустуна берген экономиктиг бергедээшкенин тунне-линде, оон хемчээли 2000 чылда чүгө 156 муң гектар болуп берген. Тарыхта шөлүнүң ажилгалынын байдалы база өскерилген, тараа өстүрүп алырынча артык бар күштү тараажап мөөнөң берген.

"Тыва" аграр химиктиг албан черинин күрүнө станция-зынн специалистер республикада хөрзүннү үнүш-дүжүктү байдалын доктаамал шичилеп турар. Оон ажалы 1966 чылдан бээр эгелзэн. Агрархимиктиг шичилелдерин көргүзүп турары болза, хөрзүннү чемиш бээр арга-ши-

нер болуп. Шахындыг байдал-дарга өстүргөн тараа культу-ралары үндүргөн чарыгдал-дарнын орун дуглап шыда-вас. Хензиг дүжүт чарыгдан кывар-чаар материалдар өр-тээн безин кайыын эгидер боор ийик. Чыл төңчүзүндө кө-дөз ажил-агый бүдүрүлгези-ниң продукциязы чөмгө-даа, үрезинге-даа чедипшес; өр-е-шире дуглаарында-даа, ажал-то-левири төлээринге-даа күш чедер харык-шынээ ишланыр.

"Революцияны чалбы-жи" совхозту ап көрээли. Бо ажал-агый таарымчалыг чер-де тургустунган. Та-ры-ла-ш-өл-дер-и-ниң хөр-зү-нүн саста-а-зында ириндин хемчээли 3-3,5 хуу. Уч черин ажал-и-шчилери анаа немештир ногаан үнүштерин тарып, та-раа тарыш шөлдеринин хөр-зүнн органиктиг бүдүмелдер-биле база байыдып турар.

"Кызыл тараачын" көдөз ажил-агый кооперативы база тараа тарыш девискээри алгыдып, ногаан үнүштер

культуралары-биле тараа шөлдерин экижидип келген. Фосфор, калий талазы-би-ле байдал республика шөлде-ринде база кончуг чегей. Хөр-зүндө оон хемчээли тус-тус аайы-биле алырга, 63 база 64 хуу болуп турар.

Тозан чылдарнын баштай-гы чартында 12-15 муң тонна минералдыг, 120 муң тонна органиктиг чемишчилдерини тараа шөлдеринге төккен. Ол чорук дүжүт өстүреринге идилгил бойбай аан. Сөөлгү үш-дөрт чылда тараа шөлүңе чаңгыс ки-

Тарыхта шөлдеринге ногаан үнүштерин тарып, шөлдү дыштандырып тургаш, ажаллаары дээрге органиктиг бү-дүмелдер-биле хөрзүннү байыдары-дыр.

даа чемишчилдиге чорутуулан. Бо таварылгада хову ажил-агый кайын экижир, улам баксыраан.

Амгы байдалдарда эвээш чарыгдалдарын үндүрүп, та-раа культурааларын дүжү-дүн өстүреринин бөдүн арга-лары хереклеттинип турар. Бирээде, органиктиг чемиш-чилдигелер. Бир тонна орга-

никтиг чемишчилдиге 70 кило-грамм ириндин тургузар. Бир гектарга-ла 12 тонна органи-ктиг чемишчилдиге херек бо-лур-дур. Сөөлгү чылдарда республикада мал бажы оран-чок кызырылган. Ынчангаш мал өдөз база эвээжзэн. Бар мал бажын өзүгаар алырга, чыл санында 50-60 муң тонна органиктиг чемишчилдигени тараа шөлүңе төп болуп. Ол дээрге кончуг эвээш-тир.

Республика сөөлгү чыл-дарда гектар санында 1150 килограмм ириндин чыл са-нында ышкынып турар, та-раа хоор-газы, дазы-лы гектар-да-ла ортумаа-биле 305 кило-грамм ириндин бүдүрер. Ынчангаш да денеп көөрге, чидирг гектардан-на 845 килограмм-дыр.

Өдөк сөөртүрү — чарыг-далдыг ажил. Бир эвес орук 3 километр чедир узаарга, оон бот-үнези улагыр, бензинге "өрттенип" калыр. Ынчангаш органиктиг чемишчилдиге ажаллаары база карылга че-

дирер апарганы ол. Хей чыл-дыг ситенин тарылга шөлүңе тарып өстүрери харын ажык-тыг. Ол дээрге хей чүс чыл дүргүзүндө шыггалтылган кол арга. Оон дузаны-биле хөрзүн-нү байыдып болуп. 15-17 тонна өдөк сөөртүп дажыллаарынын орунга, 4-5 тонна хей чылдыг ситенин тарып олуртуу кедилги. Хей чылдыг ситен тараан хөрзүңге азот база артып калыр. Бир гектарга-ла 60-100 килограмм чед бээр.

Дониктин, рапстын но-гаан массазы өдөктөн барык ийи каттап ажыктыг. Иринди курлавырын тургузарында хээндөктөн саван база ужу-дузалыг. Ону чамдык ажал-агыйлар дажыллаарындан шыгсүңгөш, өрттедип турар болгай. Ол чорук ажал-агый че-дип алырга уду хемчег-дир.

Тарыхта шөлдеринге но-гаан үнүштерин тарып, шөлдү дыштандырып тургаш, ажал-лаары дээрге органиктиг бү-дүмелдер-биле хөрзүннү бай-ыдыр-дыр.

Николай АЮШИНОВ, "Тыва" агрохимиктин күрүнө станциязынын ди-ректора.

ОН ИЙИ ЧЫЛ ИШТИНДЕ

Бай-Тал ортумаа школа-зында дыдыраш кара баштыг, эрин салдыг, ужен хар ажа дү-жүп чоруур назылыг, хөгүлү чугаа-сооттуг кижиги Сергей Салчакович Чымба-дыр. Олук школада он ийи чыл иштинде одакчылап ажилдап чорууру бо. От-көс чок болза, чүү-даа чүве бүтпес деп чүве бил-дингир.

Школага чедө бээрде, Сергей кээздө чок ажил-дан турар, одакчы кижини ажилы, ылангы кышкы үеде, дыка берге: оон көзээр, суун базар, хөмүрүн кирер, хүлүн узар дээш, чүнү кылбас дээр. Чөөрү дөрт шактын иш-тинде могай-шылга чок ажил-дап тура хонар.

Ол ажилында бердинген ээ-харысалгалыг, эш-өөрүн-ге хүндүткөлдүг кижилерин оодурунда чоруп турар. Ам одалга сезону доозулган, улаштыр школа септел-гезинге ажилдаарын планнап турар. Школа коллективинин мурнундан өрткектиг бараан-наары, акша шаңналын ап келген. Мурнакчы ажил-чынынга школанын коллек-тиви бүзүрээр болгаш ына-ыр. Арага ишпес, топтут-то-маанныг, кижизиг Сергей Салчаков ажил-ижинге, амы-дырал-чуртталгазынга экини күзеп каайн.

Кан-оол ИРГИТ. Тээли суур.

ПЕНСИЯ АЛЫРДА...

Бистиң сууруус эвээш чуртталгалыг суурларын бирээзи. Бир катап пенсия үлөп турар деп дынааш, сууру өрү чоктап кагдым. Чагырга черинге чедип кел-геш, сөөлгү кижини соонга туруп алдым. Топтап көрүп турарымга, менден улуг юки-када чок, кырган улустар ажи-төлүн айылап турар чүве ыйнаа кылдыр болза, чыс-каалган улустун чылбазынга халаажырап турдум. Сөөлүң-де улустан айттырп кээрим-ге, пенсиялыг анык кижилер кырганнардан хей болуп турар болду. Аныктар мурун билаажыр, хөөкү кырганнар сөөлүңде алыр чүве бооп-тур. Пенсия алырда, кырганнар аразынга туруп алыр апар-дым.

Сандю ТЮПОШ. Кызыл-Тайга суур.

Хүндүлүг редакция! Судья болуп күзөлдүг оглум бар. Судья мергежилди каяа чедип ап болуруп база ажалга кирип алырда калдыг негелде, шыггалда эртерил? Мээң бо айтыргыларымга харылап бээрчерин улуу-биле диледим.

Сайлык КОМБУ. Мөрен суур.

Бистиң редакцияга Мөрен суурдан келген чагаага ха-рылап бээрин РФ-тин Суд департаментинин Тыва Республикада Эргелелинги судтар ажил-чорудулганын хандылар килдинин дарга-зынын оралакчызы Евгений Дожудеевич ОНДАРДАН

Кызыл хоорайда чарлал-рекламалар барык базым са-нында. Оларнын кол нуруузу садыг-саарылга үш-шигил. Кап бажыннар, шөлдер, ку-дучмалар оон-биле шиметтин-ген. Чүгө бажыннар, чер-черлер эвес, сайгарлыкчылар база бараан-сарааннарын аразында "дириг реклама". Алдыны, тоорту хинин садып алыскап турарынын дуга-йында тускай бижимелдерин олар херектеринде калбаң-надып алгылаан чоруур.

Барык квартал санында хууда садыг четкилери, бир бөлүк тала-дугай кижилер хой, ангор өшкү дүгүн садып ап турарынын дугайында хуу-дустарын эжик-хаалгаларын-да, чанында чарлал асылла-рында делген алгылаан. Оларнын каасталга-шимел-дизи уран чүгө деп кайы ыра-ктан көстүп келир. Ырактан, ында бижимелдер, каас чу-руктар кымнын-даа сонуура-галын хайныктырып турар. Делгелгелер, ажи-чарлыг

чоруктар акша-хөреңги хе-регелзээринин экижигенин продукцияларын хей-биле хүлээп ап турар. Дугуржулга өзүгаар чөзөлгө да берип ту-рарлар бар. Ам канчаар, про-дукциянын аал-оранынче де-дир сөөртүр эвес. Оон орун-га дужааплатканы кедилги.

Эт, дүк, көдөз ажил-агыйны өске-даа чиг эдинге хергелел хөлчөк өзүп ора-р. Ылангы Кыдат Тыванын эвээш эвес чиг эдин садып ап турар дугайында чугаа-домак кайы хей. Сайгарлыга, садыг-саарылга херек бойбайн кан-чаар. Ол чокта чижилге, ажилыг рынок тургустун-мас. Кым-даа олча-ажыкты ха-раар. Ынчангаш эртен он чылдың дүргүзүндө көлөзүнн малы чик өрткектерге со-гаар-дескээр саттына берген. Садыг-саарылга бөгүнге чедир ойнадышыкынарга таваржып турар. Кижиги бо-дараа, ол чорук шуут кончуг багай эвес, харын өөредилгил болгаш кичээндирлиг хире.

СУРААНЫН ЧЕДЕР

ӨСКҮСТЕР. ОЛАР ДЭЭШ ДҮВҮРЭЛ

Лыяктар — юстицелдин келер үези. Бистиң чурттуус-тун сайзыралы, улам ыңай хөгжүүрү анык салгалдан ха-маарыжыр. Билгелерин эге-чадазы — школа. Школага эки өөредилгил, сагылга-чуртунуп болуп болза, оон ыңай өске өөредилге черлеринче кирип, амыдырал-чурттары чок болуп. Ынчалза-даа үе-шагын бергедээшкенин мал-чынар уруглары, өскүстөрүн чурттаар интернаттары дүшкөн. Акша-төгерик камнап алыры-биле эвээш өөрөн-ки-чилеринг школаларын библиотекаларын чартык ажил хүнүнче шылчоткен. Мындай байдал уругларын эртем-бил-диг чедип алырынга дыка шаптыктыг болуп турар. Байдал нарык, берге тура-даа, оон уштан дээш бүтү-ле аргалары ажаллап, дилээшөөн ажаллап турар удуруткучлар бары өөрүчүг.

Бай-Тайга кожуунун Кара-Хөл ортумаа школанын директору анык, чаа-ла 32 харлыг Андриян Дүмен-олоович Иргит. Оон школан удуруттүг эгелзенинден бээр чыл-даа четтээн. Андриян Дү-мен-олоович школа директо-рунун харысалгалыг ажи-лынга киргеш-ле, сумузуун чедимнес өг-бүлелеринин ажи-төлүнүң, малчынарнын чурттаар чер чок ажи-төлү-нүң болгаш өскүстөрүн са-лым-чолун кичээнгейге ап, олар дээш дүвүрел эгелзэн.

Кара-Хөл ортумаа школа-зынын интернатты 6 чыл бу-рунгаар дүшкөн. Ынчангаш чүзү-даа чок, үптеттинип-то-наттын калган интернатты катап тургузуп, чоңуң ажи-төлүңге ачы-буян чедир дээш бүтү бар күжүн салып, айтырып тургузуп четтээн че-

ри чок. Кожуунун өөредилге килдин интернатты катап тургузуп шыдаас болганын-дан кожуун чыгыргазынга ду-залаар кылдыр дилег билди-ришкени кирерге, "сандара-дып алган интернаттар бот-тарынар катап тургузунар" деп харыс берген. Ындыг ха-рыс алгаш, анык директор ундарайын, дуза дилеп, Кы-зыл хоорайда Франциянын "Аксон коңтр ла фэм" деп Москвада гуманитарлыг орга-низациязынын "Спонсор" деп салбырынга чедө берген. Анаа баарга бистиң програм-мамыста кирбээ-дир силер, ынчангаш дузалап шыдаас бис дээр болган. Андриян Дүмен-олоович Кара-Хөлде чаш ажи-төлүң амыдыралын чугаалап, кайы хире ээрген-чиг, түрент чурттап турарын тайылбырлап, бичиги-даа бол-

за дузалап көөрүн дилээрде, ол ачы-буянын организация-нын ажилдакчызы Марион Ле Поммеллектин сагынжын би-чи чаштарынын чурттап турар байдалы хөлзедилкен. Ын-чангаш Марион даргазы Ок-сана Дудко-биле чугаалажып, черле дузалаар аргазын тып көрөзүлгө деп тургаш, Мос-квада төвү-биле харылаш-каш, немелде программаны кирип алган болгаш дузанын 2000 чылдың ноябрь айдан эгелеп көргүзө берген. Бир дугаарында кыш улур чедим-нес өг-бүлелеринин уругла-рынга кышкы хөл-биле дуза-лааннар. Бо хүндүрде интер-натка аш-чөм аймаан база чедирип берген. Интернат уругларынга саап ижер кыл-ды 4 ысыаалыг инекти база септелгеге херек сонга шил-дерин салып берген. Ам чайгы үеде тарып алыр картофель, ногаа аймаанын үрезинери, тарылга ажилынга херек хе-рекселдер-биле база ханды-ларын аазан. Оон ыңай чайгы үеде балык дузаар ыш до-каарларын, кат варенельдер чигирни база чедирип бээр деп турар.

Амгы үеде кожуунун өөредилге килдин база анык директору деткип, дузалап эгелей берген. Интернаттың ажилдакчыларын амыдызын-

да 6 кижиги кылдыр чөпшээр-ле берген. Интернатта 15 уру-лар, оолдар чурттап турар, даштындан 35 уруг чөмөнип кээп турар.

Андриян Дүмен-олоович-нин келир чаа өөредилге чы-лында планында малчынар уругларынын болгаш өскүс, чедимнес өг-бүлелеринин кө-вүдзенин барымдаалааш, ин-тернатты 50 кижиги чурттаар уруглар бажын кылдыр ажи-дар сорулгалыг. Бо талазы-биле дуза чедирерин респу-бликанын өөредилге яамы-зынын сайдыдынын оралак-чызы Марита Деспес-олоовна Удмбара аазан.

Ынчангаш интернатты катап тургустунарынга кан-чаар-даа аажок улуг дузаны чедирген Франциянын "Аксон коңтр ла фэм" деп гумани-тарлыг организациязынын Кы-зылда "Спонсор" деп салбы-рынын даргазы Оксана Дудко-га, оон ажилдакчызы Марион Ле Поммеллек болгаш өске-лерге даа интернат чурттап турар чаштар, школанын ди-ректору Андриян Дүмен-оло-ович Иргит база интернаттың ажилдакчылары өөрүп чет-тиргенин илердип, оларнын ажил, амыдыралынга аас-кежикти, чедимшиктерин күзеп турарлар.

Алдын СЛАЯ.

АЙТЫРЫҢАР, ХАРЫЛАП БЕРЭЭЛ

дугаал алза, ИХЯ-нын АЧФА-нын, үндүртүп полициязынын, үндүртүп инспекциязынын, Суд департаментинин психологтү албанын база пси-хоневрологтү диспансерин тускай хыналдазын эртен соонда, судьяге кордакчы-ларын суд ажилдакчылары-нын кадрлар курлавырынга тургузар. Ажилдаар чер бар болза, Дээди Хуратче база ТР-нин Президентининге бадыла-

дыры-биле чогуур документ-лери чорулар. Дээди Хурал ТР-нин Президентини бадылаан соонда Россия Федерациязын Президентини чогуур докумен-тилерин өөрөнп көрөш, кор-дакчыны федералдыг судья кылдыр томулар.

Силерниң оглунар дээди юридиктиг эртемни Россия.

Комитеттиң адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 32 дугаарлыг бажын, 205 дугаарлыг кабинет. Телефоннары: 1-12-75, 1-12-50.

Спорт ОНЗАГАЙ МАРГЫЛДАА

Тээли суурун төп стадионунга шилчип чо-руу кубок дээш бот бөм-бүүңге кожуун чегрелиг маргылдаа болуп эрген.

Ук мөөрейге ниитизи биле 12 команда киришкен. Олар-нын аразында шыраак коман-далар база хей болган. Ылаң-гы бай-тайгажылардан тур-густунган Кызылдың Чонар-Даш аттыг команданы бодунун күжүн көргүзери-биле анаа киришкен.

Ийи хүн дүргүзүндө болган чидиг демселдин түнелмели бири черни Кызылдың "Чо-нар-Даш" команданы, ийги-лин Кызыл-Даг, үшкүзүн Тээли суурун командалары тус-тузунда ээлзэн.

Тилекчилерге ыш-биле чонар-дашты холуп тургаш, кышкы каан кубокту, бир шоо-дай даган болгаш дириг се-гени берген. Ийиги, үшкү че-рлерин алган командаларга бир-бир шоодай даганнар-биле дипломнарын тыыскаан.

Бо онзагай маргылдааны организастап эрттирген ко-жуунун "Сарыг-Хая" уран чүлү бөлүңгө көрүкчүлөр четтиргенин илердип, моон-даа сонгаар ук мөөрейни чаң-чыл кылдыр чылдың-на орга-низаастап эрттиргенин күзеп кааннар.

Алексей ХОМУШКУ.

ДЕЛЕГЕЙ — ЭРТКЕН НЕДЕЛЯДА

Бир-тээ, эрткен неделяда делегейге болган эң чутула болушкуннардан номчукчуларга баштай-ла АКШ биле Россиянын аразында харылзааларга доктап көрейи.

АКШ-тын чаа Президентти-зи Д. Буш чоокта чаа медеттел кылгаш, ол чурт 1972 чылда СССР биле АКШ-тын аразында ракеттага уду камгалап дугайында көрөздөн үнерин чарлаан, ол чүл дээрге АКШ ам мурунку Президент Клинтонун эгелзени агаардан хал-дашкынын национал програм-мазын боттандырып эгел-ээр дээш ол-тур. Чогум бир-тээ, Россияны ам дайын эвес деп чарлаан болганда, Буш кымнарнын ракеталарында камгалаар дээш ол дээрге, чамдыкта харын каттыры-чыг-даа — Сонгу Керейдан, Ирандан, Ирактан камгала-ар дээш ол. Чылдагаан-на херек. Оларда АКШ-тын, Рос-сиянын, Кыдаттын, Франция-нын, Англиянын ракеталары до-гындыг күштүг болгаш хей чөпсөк кайда боор. Алызын бодаарга, ол чаа программа дээрге, Россияга, Кыдатка база девин үстүңде адаанын чурттаарга уду чаа боо-чөп-сөкти чогадып кылдыр дээш ол. Ынчангаш ам Россия АКШ-тын чаа башкыны-биле ужура-жыры эргежок чутула деп са-нааны ол, оон ангыда АКШ ба-за бистин улдуруткучуларга оон, программанын, алыс уктазын тайылбырлаар дээн болгай.

Ийи чуртун баштыннары-нын ужуражылгазын органи-заастап, дугуржур соруга-биле Россиянын дашкыны херектер сайдыы И. Иванов эртен неделяда Вашингтонга чораш, дашкыны херектер сайды-биле (бо дээрге мур-нунда Иракка уду "Өлөз-инг ховула шуурган" деп дай-ын үезинде анаа эвилчел шери-теринин кол командны-лакчызы турган генерал бол-гай, чогум бодо хайнак юкии ол) база америк Президентини айыл чок чорук талазы-биле чөвүлчүлүг Райс дээр калын-биле, а эң сөөлүңде Джордж Буш-биле ужураш-кан. Ийи тала чедимшиктин дугуржур чугаалааш дээр-зин И. Иванов телевидениеге медеттегилеги база айтты. Түңхөл чүү болган! Бо чы-лын сесулуп чурттарын баш-тыннары Италиянын Генуя хоорайында ужуражыр. А оон бетинде Буш биле Путин ионь-тайын 16-да Словениянын (ол дээрге мурнунда Югославия-нын составында бактаал тур-ган республика, ам ангы күү-не апарган) найысылалы Люб-ляна хоорайга ужуражыр. А оон бетинде Бухарестте ийи чуртун дашкыны херектер сайыттары база катан ужура-жыр болган.

Буш биле Путинни баштай-гы ужуражылгазынын түнелмели делегейин дыка хей чурттары — АКШ-тын чаа Россиянын даа талапакчылары улуг соонугал-биле манат турар.

Мээң анаа хууда бодалым чүл дээрге, Буш бодунун чо-нунга аажок шиктиргенин оларнын эрге-ажыын камга-лаар дээн планын боттандыр-ган, оон-биле алдаржыр деп турар хевирлиг кижиги бо. Ол чүл дээрге, мурнунда оон ала-зы президент тургаш, АКШ-тын эрге-ажыын эңне чутула болуп, ынчангаш чурттар чү-ле АКШ-ты дынаар ужурут деп чарлаан. Оон Б. Клинтон база уламчылап турганы ол.

АМ ДАРАЛЗЫНДА АЙ-ТЫРЫГ: Чоокчу Чөөн чүкте байдал. Амгы үеде делегейге эңне чидиг айтырылганын бирээзи ол болгай, Ажыы-биле чугаалаарга, бо айтырыг 1948 чылдан бээр ынчан Кат-тыркан Нахиялар Организаци-зыны палестинер биле ев-рейлерин чурттап турган де-вискээринге ийи күрүенин тургузар деп шиктир хүлээп алганыдан бээр туруп кел-ген. Оон бээр дайын каш-даа удаа болууда. Херектин ужуру чүл дээрге израильлер КНО-нун индиги шиктирип турза-даа, ону херекке ал-байн, палестинерин де-вис-кээринге халдааш, чүгө па-лестинеринин эвес, а Иор-даниянын, Сириянын черин база эжелеп алган. Тайың ду-гайында чугаалажышкын-нар болуп-ла турар, түнел чок, тулчуушкуннар кезек ка-да соккаш, катап база дайыл-дажып-ла турар, ийи тала ду-гуржур чадаан. Кайы-даа тала-да тайың дээш туржук турар-лар-даа бар, а ыңдыг политизи-налдуулап алышкыны база бар. Ынчангаш байдал аажок нарын.

Эртен субботада база үс-күлөжишкуннар болган. Израиль тала вертолети-биле Арафаттын талапакчылары-нын бир штатын боосаан. Ол бажынын шуут чура бомба-лап каалканын бистиң телеви-

де-вискээринге халдааш, чүгө па-лестинеринин эвес, а Иор-даниянын, Сириянын черин база эжелеп алган. Тайың ду-гайында чугаалажышкын-нар болуп-ла турар, түнел чок, тулчуушкуннар кезек ка-да соккаш, катап база дайыл-дажып-ла турар, ийи тала ду-гуржур чадаан. Кайы-даа тала-да тайың дээш туржук турар-лар-даа бар, а ыңдыг политизи-налдуулап алышкыны база бар. Ынчангаш байдал аажок нарын.

Эртен субботада база үс-күлөжишкуннар болган. Израиль тала вертолети-биле Арафаттын талапакчылары-нын бир штатын боосаан. Ол бажынын шуут чура бомба-лап каалканын бистиң телеви-

де-вискээринге халдааш, чүгө па-лестинеринин эвес, а Иор-даниянын, Сириянын черин база эжелеп алган. Тайың ду-гайында чугаалажышкын-нар болуп-ла турар, түнел чок, тулчуушкуннар кезек ка-да соккаш, катап база дайыл-дажып-ла турар, ийи тала ду-гуржур чадаан. Кайы-даа тала-да тайың дээш туржук турар-лар-даа бар, а ыңдыг политизи-налдуулап алышкыны база бар. Ынчангаш байдал аажок нарын.

Эртен субботада база үс-күлөжишкуннар болган. Израиль тала вертолети-биле Арафаттын талапакчылары-нын бир штатын боосаан. Ол бажынын шуут чура бомба-лап каалканын бистиң телеви-

Седен ХЕРТЕК.

НОГААЖЫГА
БУЛУҢ

Дузалыг эскериглер

Хадыр-сарыгдан салат

Хадыр-сарыг — огородка үнер бок үнүштеринин эң не хоралыгы болгаш шалтыкты. Аңаа бойдуска (хову, шөлдерге) оң урезини сырый ойт-сиген аразынга кончуг багай үнер. Каян аштап-арыглап каан хөзүңге оң баштайгы өзүмү чүс хуу дегне үнер болгаш кончуг дүргени-биле бодунун чаа /нүжүн бере бээр. Ынчангаш садчылар, огородчулар "чалаваан аалчы-зындан" адырлыг алыр дээш эвээш эвес күжүн, үе-шагын чарыгдалар.

Ындыг турбуже, хадыр-сарыгны чөмө сөөлгү үеде эвээш эвести аялгал турар. Чижээ, Францияда, Англияда болгаш Америкада бо үнүштү албан-биле културжукташ, өстүрүп турар апарган. Харын-даа оң сорттарын безин тургускан. Ажыгалга кирип турар сорттар талазы-биле олар черик үнүштен амданыг, өзери дүрген болгаш чараш бүрүлери.

Чоокка чедир-ле Россиянын девискээринге хадыр-сарыгнын салат кылдыр сорттары турган. Амгы үеде олар чиккен. Ынчангаш сөөлгү үеде салат кылдыр сорттарын катат өстүрүп, чөмө ажылаары-биле Голландия, Германия чурттарында оң урезини албан-биле садып, харын-даа ону теплицага өстүрерин көрүп турар.

Хадыр-сарыгга өске бүрүлери үнүштерге бо-дараа, фосфорин тургузуу хөй. Ынчангаш бир эвес ону дараазында хынаар деп бо-дараа болза, хадыр-сарыгдан албан-биле чалга тарып алгаш, оң ажык-дузанын көрүп болур аргалыг апар бис. Ол соокка шыдамык үнүш деп санатты-нып турар. Ону тарытырга эки кылдыр белеткеттинген арыг, чымчак хөзүн керек.

Ол бодунун урезини-биле ажык черге чазын азы күзүн урезелин өзер. Ында-халаа ону расадалап тары-рын өөренип көргөн. Ону тараан соонда, агротехни-тиг ажаалдазы өске ногаа

ИЕЗИ БАЗА
ЭМЧИ

Чыраа-Бажи көдээ участка эмчинде Федь-шер-акusher Вера Мон-гушова Ооржак — ол суурда эң-не хөй стажыг эмчи. Ол 1970 чылда Кызылдың эмчи училище-нин чедиксининг доос-каш, Ийме, Баян-Тала суурларын участка эм-нелгелеринге күш-ажыл-чы оруун ужуктаан.

Кадик камгалал шугу-мунун хоочуну апарган бо эмчинин иези база эмчи. Сес урулгарын иези Та-тьяна Тавакпановна Бил-чиммаа 1942 чылдан бээр Чадананын төп эмнел-гезинге аялгал эгелээш, хүндүлүг дыштанылгаже үнгөн. 84 харны харлап чоруур бо эрнени хоо-райнын чурттачылары "эмчи кадай" деп хүндүлөп адаарлар.

Бо эмчи иешкилерин чон хүндүлээр, оларнын ачы-буянынга мөгөөр.
Александр ШАГЖЫ.
Чыраа-Бажи суур.

Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
Индекс 667000.
ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Респу-
бликанын Чыраа болгаш "Шын" солун
редакциязынын коллектив.
Кол редактор Светлана МОНГУШ.

ЧЕЧЕКТЕРДЕН БАЗА
ТАРЫЫЛЫҢАР

Тарымал үнүштерни, огородту өстүрүп тургаш, оң аразынга чечек тарываска, огород-сад четче эвес ышкаш кылдыр сагындырарын ногаа аймаанын ынактары эки билер чадавас. Черле бажыга-даа, даштыга-даа чечек чокта сагыш-сеткил байлак эвес. Чайын чечектер чазылгаш, кидин чечектелип турар үеде көөрге, чаражын, магалын чүү дээр! Ынчан кижжи огородка келгеш, баштай-ла чечектерин магадап чарашсынар, оон соонда өске үнүштерни көөр болгай. Силер чүү деп бодаар силер, огородчулар?

ӨЛБЕЗЕК

Чечек бүрүзү бодуну-биле бир-ле онзагай, чараш. Оон-биле кым-даа маргышп шыдавас. Шак ындыг сет-килди сергедип, каракты өөртүп чоруур чечектерин бирээзи өлбөзек (бессмерт-ник) деп чечек. Оон адын ынчаар адааны-даа таарым-чалыг. Бо кайгамчык тоолзуг чечектин бажын үскөш, кандыг-бир чүве дегбес черге салып каарга, ол 2-3 чыл иштинде ол-ла хөзөөр өңгүр чыдар. Оон сорттары хөй, оларнын аразында эң-не өңгүр чаражы — хүрөн өңгүт өлбөзек.

Бессмертниктин ындыг өлбөс шынары — оон чөзө-нин даштын кайды, чугаажак өңгүр казырык шыпкан чоруу-рунда. Ол казырыкчалчак пленка үрөлбөс, лакталчак кылагар, чараш өңгүт. Ын-чангаш кышкы букет кы-лырда, эң-не өңгүр, дириг хөзөөр көстүр, таарымчалыг чечек ол.

Эртежик чечектелдирер деп бодаар болза, апрельде расадалап өстүрер. Өске бүтү чечектерден ылгалдыг, бо чечектин чаңгыс сарыг өңүндөн безин таарыштыр кезип тургаш, анги-ангы өңнерин чедип ал болур. Чөзө чазылбаан, чүгле бор-бактажыл келгенде кезерге, аажок каралдыр-өкпөң азы каралдыр-хүрөн өң үнер. Оон

бички манап чоруу, частыр мурнунда кезерге, шупту боду хүрөн ачы өкпөң, лакталчак чекпүр чечек болур. Чам-дыкта көөрге чайрылчанчак ышкаш болур. Шылазын ула-дып, чаа-ла бирээлөп-ийлеп частып орда кезерге, кыдын каралдыр-хүрөн, ортузу кы-зылсымаар, өзөө сарыг апар. Оруту кирип частып орда ке-зерге, каралдыр-кызыл че-чектин ортузу сарыг боор. Четчил часты бергенде кезер-ге, кыды сарыг-кызыл, орту-зу сарыг. Оон ылдый орай-тадырга ындыг чаражы чидип, аңаа сарыгымаар чечек апар болгаш ортузу улга-каш, дөстөө бээр. Ынчан чечек кыры бергени ол. Ынчангаш чедир чазылбаанда кезер ужуру ол.

Бессмертникти өл сыы-биле кады бажын куду кылдыр кургадыр. Чеже-даа чөзө өлбөс болза, сыы аажок хээрке үнүш. Чечектин урезин күзүн чыып алгаш, огородта артан сылтардан саазын пакеттерге келир чылга чедир шыгжаар.

ГЕОРГИННЕР

Георгинерни чечектер-нин хааны деп адаар. Олардан каян-даа кижиниң көнү калбас, чечектелип келгенде, огородка баш дугарында-ла каракка илгирер чечек ол. Ырктан-на чоргаары кончуг

көстүп келир.

Георгинер — хөй чылдыг үнүш. Ол чылыгга, чырыкка ынак. Күзүн оон дазылын хүрөк-биле камныг каскаш, сыын чолдактадыр кезип каапкаш, кургадыр. Дазыл-дандырып турган чирбейин дөзүн стакан дүвүңге дегбес кылдыр бажылап алгаш, да-зылдандыраар. Сут эвээжээш, чирбей дөзү чанагаштал-базын хайгаарал турар. Чир-бейин дазылы 1 см чедип турар алаарга, кандыг-бир савага улаштыр өзер кылдыр тарыыр. Ынчаар чирбейден өстүргөн үнүш ие үнүштен дулак чок, харын оон байлак кылдыр көстүр.

Каян георгинер бедидир өзүп келгенде, оон өзүл-дизин эдип чазар. Тарып тургаш-ла, шыраак өргенин кадал алыр. Георгинер шаа-раш, чымчак хөзүңгүт черге эки үнерлер. Чыпшычак, дойлул довуракты экижидип, тарыыр мурнунда элзинин хо-луур. Кужурут, тулаалан-чак черге ол багай үнер.

ЧОЛДАК
СЫПТЫГ
ЧЕЧЕКТЕР

Бедип үнмөс чечектерге портулак биле аниотанын карактары, алысуму хамаар-жыр. Оларнын аразында эң-не өңгүр портулак азы хо-рик дээр чадаң чечек. Ол

бички-даа соокка шылашпас, дораан өлүп калыр. Чечекте-лип турда, чөзө дендин чидиг өңгүт болур. Оон өң-нери аны-бүрү.

Портулак — чаңгыс чыл-дыг чечек. Күзүн оон урезинин көрүп тургаш чыып албас болза, черже дүшкен соонда тыгылбайн баар, урезини хензиг. Тарырга база дову-рак кырынга чажыл алгаш, оон кырында довуракты аажок чуга кылдыр доозун-налдырып алыр. Сутгарда да омааш-биле аяр кутпас болза, чүгдүнүп каар. Ынчан-гаш өл довурак кырынга чажыл алырга эки. Кырында довураа кылынаар болза база үнмөй баар.

Аниотанын карактары соокка шыдамык. Чер далда-вас. Кандыг-даа черге үнүп келир. Огородка камык үнүш-тер донары докуп, хадыры хадып калганда, аниотанын карактары биле алысуму иелээ артып калгаш, ам-даа чечектелип турар болгай.

Аниотанын карактарын а-прельде расадалап олуртуп ап болур. Үстүкү халбанарында ийи төгерик карак ышкаш черлиг. Ынчангаш ону аниотанын карактары деп ада-бергени ында. Алысуму майда хөзүңгө дорт тарып болур. Ол шоолуг өңгүр эвес-даа болза, аажок арылар чыыр, кончуг чаагай чытыг үнүш.

ӨЛӨҢ — ЭМ ҮНҮШ

Огородка өлөң сиген (пырей) үнмөй баар деп чүвени кым-даа бодунун амыдыралыга таварышпаан деп болур. Ол дээрге дөзү бажыг, кончуг шөйлүдүр адырланып, чаттылып үнер үнүш, хоралыг чаппан. Ын-чалза-даа оон дазылы эм болур деп чүве ам-даа меди-цинада эки-ле билдинмес.

Ол бок үнүштү эмге ажылаар кылдыр албан-биле тарыры болдунмас. А оон бодун чазын, күзүн чер

андарып тургаш, хөйү-биле тат болур. Өлөңни доу-раандан аштап-арыглаш, чугаш, хүн караа дегбес черге кургадыр алыр. Оон соонда ону эм кылдыр ажыгал болур.

Улусчу медицинада өлөң-ниң дазылын болгаш оон бүрүлериң чаа чуунун соокка кагыскан тыныш органына, бронхит база дегдирешиңке ажыглаар. Ону бүрүк дашталганда, остеохондроз дээш, өске-даа

аарыгларга удур ажыглап турар.

Өлөң сигени холмактыг ваннаны рахит, геморрой, экзема аарыгларын кижилерге ажыглаарын сүмөлөп турар.

Кижжи боду өлөңниң хан-дызын белеткеп алыры ындыг-ла берге эвес. Чижээ, 2 улуг омааш ишти хире өлөңниң куртагаш, соктап каан хоюн белеп хайындыр-ган (0,5 л) изиг сугта ургаш, термоска кондур тургузуп

каар. Дараазында хүнде ол хандыны чөмөннөринин мур-нунда 20-40 минута бурунгаар, чылыг турда ижер.

Чаа каскаш хайындырып каан азы ээт машиназынга тыртып каан өлөңниң дазылы чөмө база ажыглап болур. Оон кырынга пюрени холуп алырга, кандыг-даа амданыг чөмдөн артык улуг өртөктиг эм ол болур деп шинчилеп турар.

Бистин Шамбалыгга инек мал хамаанчок, суурун ыттары безин чидип турар апарган-дыр. Көдээге чурт-таары анык-өскөнгө дык бердөзөн. Улуг кижилер мун-не эвээш-биче-даа бол, пенсиялыг, чамдык-ада-илер-рутлар посбизин ап турар. Ол акша чүге четчир боор. Чорумалдар чедип келгеш, "технары" даа сада бээр. Бир кол өзек айтырга — техниктиг спирити кара сугта холааш, дүне, хүндүс дивейн салдып турары болур. Тыванын кайы-даа булуңунга баарга, кончун кадын үрөп турар кижилер — Саян артында спирт сөөрткен, саткан чи-жен салдыктылар болур-дур. Ол орта удур дөзүшүг хөмчө-лөни албайн турарын солун-нарга бижип-ле турар. Чогуу оон кандыг-даа түнчөл үнмөй турары хоумулаңчыг.

— Александр Длар-оол-ович, хөй чылдарда силер көдээге чурттап, көдөзүн амыдыралы-биле сыйрык холбалыг чораш-дыр силер, черле ышчак кайы үеде чурттаары эки турганын, дорту-биле чугаалаарга, чаңгыс партия чагырган, тоталитарлыг система тур-ган үеде бе, азы амгы, ажык-чарлыг, демократ-чыгкан үеде бе?

РЕСО-Гарантия камгалал компаниязынче чорудуп бер-ген. Ирбишти өлүргөн тава-рылгада, Бүгү-делегейниң черлик бойдус фондузу ир-биштиң чедирген когаралын төлөп бербес журулуг.

Бо таварылгада малчын ирбишти Бүгү-делегейниң черлик бойдус фондузундан камгалалдыг деп чүвени бил-бизин дээш ирбиштиң чедир-ген когаралын чамдызы — 45 хойун өртөөн Бүгү-делегейниң черлик бойдус фондузу РЕСО-Гарантия камгалал нийтигелин тава-рыштыр төлөп бээрин шийт-пирлээ. Бистин талавыстан совхозтун удуртулганынче сагындыр бижикти чорут-кан, дараазында мындыг та-варылга болур болза, ирбиш-тин чедирген когаралын төлөп бербесин шийтирилээр.

Михаил КЫНЬГАА,
Бүгү-делегейниң черлик бойдус фондузунун Тыва Республикада төлөөзи.

КАМГАЛАЛДЫН БИЛБЭЭННЕР

Бүгү-делегейниң черлик бойдус камгалаар фондузу-нун төлөвилелинде азырал дириг амытаннарже ирбиш халдаанда, оң чедирген ко-гаралын төлөп бээр дугайын-да төлөвилел амыдырал кы-рында боттанып эгелээш. Черлик бойдустун Бүгү-деле-гий фондузу республиканың Өвүр, Мөңгүн-Тайга кожуу-нарынның азырал дириг амы-таннарын ирбиштерден кам-галаар талазы-биле ажылды органнастап чоруткан.

Эрткен чылдын июльдан декабрыга чедир ол кожуу-нарын девискээринге ир-бишти камгалаар сорулга-биле ажыл-агыйларын 48685 баш малы 1000755 американ долларга, хуу кижилерин 6156 баш малын 185885 долларга камгалаан турган. Бо камгалалдын кол сорул-газы — ирбиш азырал дириг амытаннарже халдаанда, оон чедирген когаралын Бүгү-делегейниң черлик бойдус камгалаар фондузу РЕСО-

Гарантия камгалал компания-зын таварыштыр төлөөр. РЕСО-Гарантия ажыл-агый-ларын болгаш хуу кижилер-ни мурнундан бойдус кам-галаар фондуга камгалал дадырыын төлөп турар.

2000 чылдын ноябрь айда Мөңгүн-Тайга кожуунун Мөген-Бүрөн совхозтун ма-лынга ирбиш халдаанда ду-гайында медээ келген. ТР-нин Чазак Баштыңынын оралак-чызы В. Д. Хеймер-оол баш-таан республика комиссиязы Мөген-Бүрөн совхозтун удур-тукчуларынын киржилгези-биле кадарчы В. Ч. Салчактын кадарып турган хоюнче ир-бишти халдаан черин барып көргөн.

Эрткен чылдын ноябрь 3-те күштүг шуурган үезинде одарга чораш хойже ирбиш хөнертен халдааш, хойнун чамдызын кадыр хемни өрү сывырып үндүр берген. Каян малчын суурга чедип, совхозтун удуртукчуларына дыннадып, хойларын дилээр

улусту чып турда, элзөн үе эрте берген. Дилеп турган бөлүк 48 хойларнын сегин тыпкан. Оларны бөрү, дилги, араатан куштар баша дойлап каапкан. Дириг чүгө 69 башты тилгип алган. Нийгизи-биле 81 баш хой с чок чиккен. Ол хойларны дилеп чораш бөлүк улуг ирбишке таварып берген. Ол элзөн хөй хойлар сектерин кадарып чыгкан болгаш 38 дириг хойлардыва кижилерни эрттирбейн турган.

Хойларны дилеп чораш бөлүктүн киржикчизи аңчы В. Ч. Салчак артып калган хойларны камгалал алыр сорулга-биле араатан аң ирбишти боопал каан. Ол үеде аңчы В. Ч. Салчак-даа, хойну дилеп чораш бөлүктүн кир-жикчилери-даа совхозтун хойлары ирбиш халдаанын камгалалдыг деп чүвени бил-бизинер. Совхозтун малын ажил-агыйнын удуртукчу-лары камгалалдык каап турган.

Делегейин Кызыл дөптө-

ринче кирген дириг амытан-нын боопал өлүртүргөн черинге ТР-ниң Бойдус кур-лавыралынын талазы-биле комитетинин төлөөзи Н. И. Путинге чораш, протоколду тургускан. Р-Ф-тин "Дириг амытаннар дугайында" Хоой-лузунда Кызыл дөптөргө кирген дириг амытанн өлүргөн таварылгада, кеземче хөзөөн оттурары көрдүнгөн. Аңчы В. Ч. Салчак протоколду алгаш, ирбиштин кезин болгаш бажын тууду алгаш, Бойдус курлавыралынын талазы-биле комитетке чедип келгеш, өлүрбестин аргазы чок апарган таварылгада боолаанын чугаалап берген. Республиканын бойдус кам-галалынын органнары бай-далды өөренип көргөш, ир-биштин кезин болгаш бажын республиканын чурт-шинчи-лел музейинге ажыглаары-биле дамчыдып берген.

ТР-ниң Чазандан тургус-тугана комиссия эксперт түннелин үндүргөш, ону

арга-дуржулганы ап турар. Ынчангаш чүгө Кызыл-Чыраа сумузузун чурттак-чыларын эвес, а өске-даа сумуларын чонун чалгаа-раван тараа, ногаа аймаан хөйү-биле тарып алырын сүмөлөп түр мен.

Зоя ЛАЙДЫП,
Кызыл-Чыраа сумузузун чагырыкчызы.

ТӨРҮТТҮҮНГӨН ХҮНҮҢЕР-БИЛЕ

Бойдустун эң чараш ногаарып турар үези — май 22 — бистин ачавыс, кырган-ачавыс Эрес-оол Чарык-Карак-ович (Халевич) МОНГУШУН төрүттүнгөн хүнү.

Оон төрүттүнгөн хүнү таварыштыр эргим, ынак ачавыска өөрүшкүнү, өлчөй-кежикти, кан дег кадык чоруурун сеткиливис ханызында күзедивис. Ынчангаш дараазында олуртуп бараалгаттывис.

Бүдүжүнү улус көргөш, "Бурган" дикир. Мергежилин үнелээрлер.

"Алдын хол" дээр.

Ажы-төлүн, төрөлдериң чоргааралы —

Ачавыска күдүк башып мөгөйдивис.

Өөнүң ишти, ажы-толү, уйуктарыңдан.

Ажыл чокта...

БОДУ БУЛГАНМАС
БОЛЗА

Чоокта чаа "Шамбалыг-нын" кол зоотехниги, көдээ ажыл-агый талазы-биле техникум, оон соонда агроуни-верситет дооскан Александр Ооржак-биле ужуражып, чугаалаштым.

Анык специалист чедип алган эртем-билин-даа ажыгалп шыдааан. Ажылдап турганы Шамбалыгга чөдө бээрге, фермаларын каякка-ларга өңгөйлөп куруг калган, тараалан-бай дириг чораш тайга элээ шөлдө-ринде тараа хамаанчок, хонак безин үнмөстөэн. Чүгө аза огу чашпан, өлөң туудуп чиген.

— Тыва кижжи соктап чир амаарында тараалыг, соп чир чыгыш-даа болур болгай. Силернин чон кан-чаар амыдырал, ажы-толүн азырал чорутуур?

Ол мээң бо айтырымга сеткилин ханызында хому-далын чугаалады.

Бистин чурттап турар үевишти бодап кээрге коргун-чут-даа, дүвүренчид-даа. Мал-даа азыраар дээрге, оор-ларнын олчазы боор. Кызыл-дын ээт салдар бааза-рынок, садыгларын көрүңер даан.

Чангыс кадай (орус-даа, тыва-даа дижи) хүнүн-не улуг өртөккө чагып ээти садып оорар. Шынын-да ол "салыг-жыны" чангыс дагазын бе-зин чок деп бил. Ол ээт кайын эзеп турарыг? Чүгө мал оорларында Чик өр-тек-биле, дүргени-биле сайгарыкчыга сада каапкаш, оорун ары бээр. А демги "сайгарыкчы", өөрөнгөн чаны-биле ийи үш катат өртөөн улгаттыргаш, хүнзе-дир-ле "ерге манаан сары" дег олурар. Ынчан кээрде, ооругалыг болбайн канчаар.

Бистин Шамбалыгга инек мал хамаанчок, суурун ыттары безин чидип турар апарган-дыр. Көдээге чурт-таары анык-өскөнгө дык бердөзөн. Улуг кижилер мун-не эвээш-биче-даа бол, пенсиялыг, чамдык-ада-илер-рутлар посбизин ап турар. Ол акша чүге четчир боор. Чорумалдар чедип келгеш, "технары" даа сада бээр. Бир кол өзек айтырга — техниктиг спирити кара сугта холааш, дүне, хүндүс дивейн салдып турары болур. Тыванын кайы-даа булуңунга баарга, кончун кадын үрөп турар кижилер — Саян артында спирт сөөрткен, саткан чи-жен салдыктылар болур-дур. Ол орта удур дөзүшүг хөмчө-лөни албайн турарын солун-нарга бижип-ле турар. Чогуу оон кандыг-даа түнчөл үнмөй турары хоумулаңчыг.

— Александр Длар-оол-ович, хөй чылдарда силер көдээге чурттап, көдөзүн амыдыралы-биле сыйрык холбалыг чораш-дыр силер, черле ышчак кайы үеде чурттаары эки турганын, дорту-биле чугаалаарга, чаңгыс партия чагырган, тоталитарлыг система тур-ган үеде бе, азы амгы, ажык-чарлыг, демократ-чыгкан үеде бе?

РЕСО-Гарантия камгалал компаниязынче чорудуп бер-ген. Ирбишти өлүргөн тава-рылгада, Бүгү-делегейниң черлик бойдус фондузу ир-биштиң чедирген когаралын төлөп бербес журулуг.

Бо таварылгада малчын ирбишти Бүгү-делегейниң черлик бойдус фондузундан камгалалдыг деп чүвени бил-бизин дээш ирбиштиң чедир-ген когаралын чамдызы — 45 хойун өртөөн Бүгү-делегейниң черлик бойдус фондузу РЕСО-Гарантия камгалал нийтигелин тава-рыштыр төлөп бээрин шийт-пирлээ. Бистин талавыстан совхозтун удуртулганынче сагындыр бижикти чорут-кан, дараазында мындыг та-варылга болур болза, ирбиш-тин чедирген когаралын төлөп бербесин шийтирилээр.

Михаил КЫНЬГАА,
Бүгү-делегейниң черлик бойдус фондузунун Тыва Республикада төлөөзи.

Белек ООРЖАК.

Кызыл хоорай.

ЮБИЛЕЙЛИГ УЖУРАЖЫЛГА

Кызылдың № 2 школазынын

1971 чылда доозукчуларын июнь 1-де

юбилейлиг ужуражылгаже

чаладывис.

Эрттирер чери: ресторан "Өдүгөн" 16

шакта.

Дадывыры — 500 акша.

Оргкомитет.

ТКУ-нун тыва филология кафедрасынын башкылары

профессор, филология эртемнеринин доктору Доржу

Сенгитович КУУЛАРГА оон дунмазы

Монгештей Сенгитович

КУУЛАРНЫН

озал-ондакка таварышкаш мөчөзүн-биле ханы кажыдалдып</